

УДК 376.1-056.26:316.61

О.В. Колишкін

kolyshkin_av@mail.ru

Соціальна реабілітація як важлива галузь соціалізації осіб з обмеженими можливостями

У статті визначаються сучасні підходи до впровадження процесу соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями. Увага акцентується на подоланні негативних тенденцій в підготовці названої категорії осіб до інтеграції в суспільство, потребі розробки нових теоретичних підходів до їх навчання, виховання та організації всієї життєдіяльності, які витікають із глибокого аналізу сучасних проблем корекційної освіти як у нашій країні, так і за кордоном. Причому це завдання повинне розв'язуватися з урахуванням всього комплексу медичних, педагогічних, економічних, соціальних, соціально-психологічних та інших проблем, які стосуються соціального захисту осіб з обмеженими можливостями, їх навчання, виховання, реабілітації та адаптації в соціальне середовище, а також соціально-економічних умов життя суспільства, які змінилися. Основними напрямками впровадження процесу соціальної реабілітації для осіб з обмеженими можливостями є організаторська діяльність, діагностика психічного та особистісного розвитку дитини, розвивальна й корекційна діяльність, освіта й консультування дітей та підлітків, батьків і співробітників, діяльність з охорони здоров'я та безпечної життєдіяльності, соціально-диспетчерська діяльність. Визначено принципи процесу соціальної реабілітації осіб різних нозологій, які взаємопов'язані та реалізуються в єдності. Наголошено, що питання соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями набувають особливої значущості у зв'язку із серйозними конструктивними змінами у забезпеченні конституційних прав у сфері їхнього соціального захисту.

Ключові слова: соціальна реабілітація, соціалізація, особа з обмеженими можливостями, соціально-реабілітаційна діяльність, порушення психофізичного розвитку, корекційно-розвивальна робота.

А.В. Колышкин

**Социальная реабилитация как важная отрасль социализации
лиц с ограниченными возможностями**

В статье определяются современные подходы к внедрению процесса социальной реабилитации лиц с ограниченными возможностями. Внимание акцентируется на преодолении негативных тенденций в подготовке названной категории лиц к интеграции в общество, необходимости разработки новых теоретических подходов к их обучению, воспитанию и организации всей жизнедеятельности, вытекающие из глубокого анализа современных проблем коррекционного образования, как в нашей стране, так и за рубежом. Причем эта задача должна решаться с учетом всего комплекса медицинских, педагогических, экономических, социальных, социально-психологических и других проблем, которые касаются социальной защиты лиц с ограниченными возможностями, их обучения, воспитания, реабилитации и адаптации в социальную среду, а также социально-экономических условий жизни общества, которые изменились. Основными направлениями внедрения процесса социальной реабилитации для лиц с ограниченными возможностями является организаторская деятельность, диагностика психического и личностного развития ребенка, развивающая и коррекционная деятельность, образование и консультирование детей и подростков, родителей и сотрудников, деятельность по охране здоровья и безопасности жизнедеятельности, социально диспетчерская деятельность. Определены принципы процесса социальной реабилитации лиц разных нозологий, которые взаимосвязаны и реализуются в единстве. Отмечено, что вопросы социальной реабилитации лиц с ограниченными возможностями приобретают особую значимость в связи с серьезными конструктивными изменениями в обеспечении конституционных прав в сфере их социальной защиты.

Ключевые слова: социальная реабилитация, социализация, лица с ограниченными возможностями, социально-реабилитационная деятельность, нарушения психофизического развития, коррекционно-развивающая работа.

A.V. Kolyshkin

**Social rehabilitation as an important branch of social integration
of individuals with disabilities**

In the article the modern approaches as to implementation of social integration process of individuals with disabilities are determined. Attention was focused on the negative trends disposition in the preparation process of the mentioned category of individuals in the course of their social integration, on the need in elaboration of new theoretical approaches to their education, upbringing and the whole life arrangement, resulting from the deep analysis of modern problems in special education systems both in our country and abroad. Moreover the task must be solved with due account for the whole complex of medical, pedagogical, economical, social, social-psychological and other issues, concerning the social protection of individuals with disabilities, their education, upbringing, rehabilitation and habituation in social environment and also for social-economical living conditions of the society, that have changed.

The principal directions in social rehabilitation implementation of individuals with disabilities are the managerial activity, mental and personal development diagnostic testing of children, developmental and special (remedial) activities, education and coaching of children and teenagers, parents and co-workers, operational health and safety activities, dispatch social activity.

The principles of social rehabilitation process of individuals with different nosological disorders, that are interrelated and realized in cohesion, are specified in the article. It is underlined that the social rehabilitation of individuals with disabilities issue becomes increasingly important on the grounds of serious structural changes in constitutional rights enforcement in the field of their social protection.

Key words: social rehabilitation, socialization, an individual with disabilities, social-rehabilitative activity, psycho-physical development disorders, remedial-educational activity.

Постановка проблеми. Необхідність створення оптимальних умов для життєдіяльності осіб з обмеженими можливостями, особливо дітей, які потребують відновлення втраченого контакту з довкіллям, корекції та наступної психолого-педагогічної реабілітації, трудової адаптації та інтеграції у соціум, належить до першочергових державних завдань.

Першочерговим завданням соціальної політики держави є забезпечення нормальних умов життєдіяльності та повноцінної адаптації таких дітей у соціумі, що й передбачено урядовою програмою «Діти України», «Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті». Сучасною світовою тенденцією є прагнення до деінституалізації та соціального інтегрування осіб з особливостями психофізичного розвитку [3].

Нові підходи до вивчення порушень психофізичного розвитку, їх структури, глибини та потенційних можливостей дітей зазначеної категорії потребують запровадження інноваційних технологій і нових комплексних програм щодо корекційної роботи з такими дітьми. Провідною ідеєю досліджень останніх років є орієнтація на ефективне використання збережених аналізаторів і функцій із компенсаторно-корекційним навантаженням, цілеспрямований розвиток психічних процесів, що зумовлюють рівень опанування дітьми знань, умінь і навичок та відповідну освіченість та інтеграцію їх у суспільство [2; 4; 6].

Важливе місце в комплексі названих складових компонентів підготовки дітей з обмеженими можливостями до інтеграції в соціальне середовище займають питання їх соціальної реабілітації.

Аналіз актуальних досліджень. Різним аспектам проблеми впровадження процесу соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями присвячені фундаментальні роботи українських вчених О. Гаврилова, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Л. Прядко, В. Синьова,

О. Таранченко, Л. Фомічової, А. Шевцова та ін. Вони наголошують на необхідності та важливості соціальної реабілітації для осіб різних нозологічних груп, обґрунтовують необхідність організації реабілітаційних центрів з метою надання кваліфікованої психологічної, соціальної, корекційно-реабілітаційної допомоги особам з обмеженими можливостями, забезпечення їх максимально повної і своєчасної соціальної адаптації до життя у суспільстві, сім'ї [2; 4; 5; 6; 7]. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, аспекти впровадження процесу соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями висвітлені недостатньо і потребують подальшого обґрунтування.

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні сучасних підходів до впровадження процесу соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями.

Для досягнення даної мети були висунуті наступні **завдання**:

1. Розкрити значення і зміст соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями в сучасних умовах.
2. Визначити основні напрями та принципи побудови процесу соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями.

Виклад основного матеріалу. Значна частина дітей із відхиленнями в розвитку, незважаючи на зусилля, які приймаються суспільством з метою їх навчання та виховання, виявляється невідповідною до інтеграції в соціально-економічне життя. Разом з тим, результати досліджень і практика свідчать про те, що будь-яка людина, яка має дефект розвитку, може за відповідних умов стати повноцінною особистістю, розвиватися духовно, забезпечувати себе матеріально та бути корисним суспільству [2; 3; 6].

Останніми роками в нашій країні стало помітнішим прагнення до того, щоб змінити ситуацію, яка склалася з навчанням та вихованням дітей з обмеженими можливостями, найкраще. Формується система нового виду спеціалізованих установ – реабілітаційних центрів, які дозволяють комплексно вирішувати багато проблем, почала здійснюватися підготовка

фахівців, які забезпечують соціальну реабілітацію дітей з обмеженими можливостями [5; 7].

Проте проблема навчання, виховання та реабілітації дітей з обмеженими можливостями залишається складною. Щоб подолати негативні тенденції в підготовці названої категорії дітей до інтеграції в суспільство, потрібно розробляти нові теоретичні підходи до їх навчання, виховання та організації всієї життєдіяльності, які витікають із глибокого аналізу сучасних проблем корекційної освіти як у нашій країні, так і за кордоном. Питання соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями набувають особливої значущості у зв'язку із серйозними конструктивними змінами у забезпеченні конституційних прав у сфері їхнього соціального захисту.

Соціальна реабілітація – процес відновлення основних соціальних функцій особистості, її соціального статусу та включення її в систему громадських відносин завдяки спеціальним чином організованого навчання, виховання та створення для цього відповідних умов [1]. Поняття „соціальна реабілітація дітей з обмеженими можливостями здоров'я” можна розглядати в різних його варіантах: як процес, як кінцевий результат і як діяльність [3].

Соціальна реабілітація як процес є динамічною системою, у її ході здійснюється послідовна реалізація тактичних завдань, які постійно виникають у процесі взаємодії з дитиною на шляху до досягнення стратегічної мети – відновлення її соціального статусу.

Соціальна реабілітація як кінцевий результат – це досягнення її кінцевої мети, коли людина з обмеженими можливостями здоров'я після проходження комплексної реабілітації у відповідних реабілітаційних установах вливається в соціально-економічне життя суспільства та не відчуває своєї неповноцінності.

Соціальна реабілітація як діяльність стосується рівною мірою як особистості фахівця, який є її організатором, так і особистості дитини, включеної в соціально-реабілітаційний процес, яка виступає в ньому як суб'єкт діяльності та спілкування.

Соціально-реабілітаційна діяльність являє собою цілеспрямовану активність фахівця-дефектолога та дитини з обмеженими можливостями з метою підготовки останньої до продуктивного і повноцінного соціального життя за допомогою спеціальним чином організованого навчання, виховання і створення для цього оптимальних умов [1; 3].

Соціально-реабілітаційна діяльність, як і будь-який інший вид діяльності, має свої якісні характеристики. Найзагальніші з них: цілеспрямованість (будується з урахуванням чітко визначеної мети), суб'єктивність (виявляється в проявах індивідуальності як фахівця із соціальної реабілітації, так і дитини, включеної в соціально-реабілітаційний процес), інтенсивність (обумовлена наявністю в кожного фахівця із соціальної реабілітації індивідуального стилю діяльності), динамічність (визначається поступальним рухом у реалізації поточних завдань у роботі з дитиною), ефективність (виявляється у співвідношенні досягнутого результату до максимально досяжного або наперед запланованого результату).

Дитина з обмеженими можливостями здоров'я потребує особливого підходу. Щоб ефективно управляти формуванням її особистості, потрібне глибоке знання психологічних закономірностей, які пояснюють специфіку розвитку дитини на всіх вікових етапах. Названі закономірності вивчає психологія. Отже, психологія щодо соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями є дисципліною, що становить її наукову основу. Без урахування закономірностей психічного та особистісного розвитку дитини соціально-реабілітаційна діяльність являтиме собою лише звід правил та прийомів, позбавлених конкретного змісту.

Діяльнісний підхід в соціальній реабілітації припускає розвиток і корекцію дитини з обмеженими можливостями тільки в процесі діяльності за допомогою спеціального навчання, у ході якого дитина опановує психологічними засобами, які дозволяють їй здійснювати контроль і керування своєю внутрішньою та зовнішньою активністю.

Особистісний підхід орієнтує фахівця із соціальної реабілітації на роботу з конкретною дитиною з її проблемами та особливостями, які обумовлені обмеженими можливостями життєдіяльності, на розвиток її як особистості, стійкої до соціальних знегод. Завдяки такому підходу дитина поступово стає господарем власного „Я”, суб’єктом діяльності та спілкування, отримує можливість спрямовувати свої зусилля на саморозвиток і самореалізацію. Щоб досягти мети соціальної реабілітації, необхідно сформувати особистість дитини як суб’єкта діяльності та спілкування.

Названі підходи, які розглядаються в єдності, визначають роль фахівця із соціальної реабілітації в загальній системі виховання дитини. Його завдання полягає в тому, щоб, використовуючи різні підходи, забезпечити в процесі різних видів діяльності та спілкування створення внутрішніх і зовнішніх умов для просування дитини з обмеженими можливостями в особистісному розвитку.

Головне завдання осіб, які працюють з дитиною, що має обмежені можливості, полягає в тому, щоб забезпечити позитивні зміни в її розвитку як особистості. Але для цього необхідні не разові та не односторонні заходи, а комплексний, системний підхід, який припускає облік як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, що впливають на особистість. Саме тому діяльність фахівця із соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями здоров’я повинна бути багатоплановою й охоплювати всі основні напрями соціально-реабілітаційного процесу:

1. Організаторська діяльність визначається як діяльність, спрямована на досягнення певної мети або цілей. Вона пронизує всі сфери життя людини й необхідна там, де виникає потреба керувати людьми або організовувати себе на виконання конкретних завдань. Даний напрям пов’язаний із усіма іншими напрямками соціально-реабілітаційної діяльності та виступає як необхідна, обов’язкова їх складова.

Організаторська діяльність являє собою реалізацію на практиці завдань

соціальної реабілітації та умовою більш цілеспрямованого й реального проектування своєї діяльності. Власне, кожна дія фахівця із соціальної реабілітації має організаторський характер.

У структурі організації соціально-реабілітаційної діяльності можна умовно виділити два великі аспекти: підготовчий (конструктивний) і організаційний.

Підготовчий аспект являє собою діяльність, пов'язану з проектуванням, плануванням процесу соціальної реабілітації, визначенням його змісту, цілей та завдань; умов, змісту і форм проведення корекційних і розвивальних занять; участі дітей в ігровій, трудовій, обслуговуючій діяльності, варіанти організації міжособистісних відносин і т.ін. Готуючись до зустрічі з дітьми, фахівець із соціальної реабілітації підбирає методики й технології взаємодії з ними, готує відповідне обладнання, обмірковує послідовність власних дій, а також дій кожної конкретної дитини та групи в цілому.

Організаційний аспект являє собою реалізацію на практиці фахівцем із соціальної реабілітації мети та завдань даного процесу. Серед основних організаторських дій, які використовуються в роботі з людьми: прохання, поради, побажання, указівки, зауваження, вимоги.

2. Діагностика психічного та особистісного розвитку дитини. Метою діагностики є з'ясування за допомогою психодіагностичних засобів індивідуально-психологічних особливостей особистості, прогнозу подальшого розвитку й розроблення рекомендацій, які визначаються завданнями обстеження. Основними етапами психодіагностичного обстеження є: збір даних та їх обробка; встановлення психологічного діагнозу й визначення на його основі прогнозу розвитку.

Психологічна діагностика є невід'ємною частиною процесу соціальної реабілітації. Її результати необхідні для:

– складання соціально-психологічного портрету дитини з порушеннями психофізичного розвитку;

- з'ясування сильних і слабких сторін в її розвитку як особистості;
- визначення змісту та форм соціально-реабілітаційної роботи, вибору засобів і форм психологічної корекції та особистісного розвитку дитини;
- встановлення зворотнього зв'язку, який сигналізує про зміни в психічному та особистісному розвитку на різних етапах процесу соціальної реабілітації.

Діагноз нерозривно пов'язаний із прогнозом. Згідно з теорією Л. Виготського, зміст прогнозу та діагнозу збігаються, але прогноз будується на вмінні настільки зрозуміти внутрішню логіку саморуху процесу розвитку, щоб на основі минулого й сучасного визначати шлях подальшого розвитку [6]. Прогноз рекомендується розбивати на окремі періоди й здійснювати тривалі повторні спостереження.

3. Розвивальна й корекційна діяльність є центральним напрямом у соціально-реабілітаційній роботі з дітьми та підлітками. Його вихідні дані – результати психодіагностичного обстеження. Зміст, форми та методи розвивальної та корекційної роботи повинні забезпечувати цілісний вплив на особистість дитини.

Розвивальна робота традиційно орієнтована на розвиток пізнавальної, емоційної, вольової та соціальної сфер особистості (ігрова, обслуговуюча, трудова діяльність, навчальна, спеціальні розвивальні заняття, на яких розв'язуються завдання, наприклад, формування навичок спілкування, співпраці або конкурентної поведінки).

Корекційна робота орієнтована на вирішення конкретних проблем, пов'язаних з вторинними порушеннями в розвитку дитини. Основним її інструментарієм є корекційні методики й технології, які дозволяють моделювати ситуації, у яких найбільш повно задіяні сфери особистості дитини, що потребують виправлення. Дана робота здійснюється у двох формах: індивідуальній і груповій.

4. Освіта й консультування дітей та підлітків, батьків і співробітників, які беруть участь в обслуговуванні дітей з обмеженими можливостями.

Психолого-педагогічна освіта являє собою певні знання й навички, які покликані допомогти особам з обмеженими можливостями успішно взаємодіяти з іншими людьми, підвищити мотивацію життєдіяльності, активність.

Консультування розраховане на роботу з дітьми старшого віку (проблеми розвитку та особистісного самовизначення підлітка, взаємодії з іншими людьми, статевих взаємостосунків і т.ін.).

5. Діяльність з охорони здоров'я та безпечної життєдіяльності. Фахівець із соціальної реабілітації повинен знати закономірності виникнення, перебіг і результат хвороби як базової передумови при визначенні та розробленні основних підходів до соціальної реабілітації дитини. До завдань оздоровчої роботи входить розвиток і зміцнення фізичних сил та можливостей дитини.

6. Соціально-диспетчерська діяльність, метою якої є отримання дітьми, їх батьками та колегами від фахівця із соціальної реабілітації соціальної та психологічної допомоги, по-перше, тієї, що виходить за межі його функціональних обов'язків, а по-друге – за межі його компетенції. Для цього він повинен мати у своєму розпорядженні банк даних про служби та фахівців, які змогли б надати реальну допомогу дитині. Причому, фахівець із соціальної реабілітації не тільки надає консультацію, але й сам організовує цю взаємодію.

У межах соціально-диспетчерського напряму передбачається вирішення таких завдань:

- визначення характеру проблеми та можливостей її вирішення;
- пошук служби або фахівця, здатного надати дитині допомогу;
- підготовка необхідної супровідної документації;
- відстеження результатів взаємодії дитини з фахівцем;
- надання психологічної підтримки дитині під час її взаємодії із фахівцем;
- контроль за організацією допомоги дитині в умовах освітньої

установи.

У соціально-реабілітаційній практиці принципи відображають основні вимоги, які висуваються до соціально-реабілітаційної діяльності й визначають її організацію, зміст, форми та методи реабілітаційних дій.

1. Принцип гуманістичної спрямованості вимагає підпорядкування всього соціально-реабілітаційного процесу формуванню особистості дитини, яка зорієнтована на відносини гідності. У такій культурі провідною цінністю є цінність особистості людини.

2. Принцип єдності діагностики та корекції відображає цілісність надання допомоги дитині в умовах соціально-реабілітаційного процесу. Його сутність полягає в тому, що, по-перше, соціально-реабілітаційній дії обов'язково повинен передувати етап комплексного діагностичного обстеження дитини, на основі якого робиться первинний висновок про рівень її розвитку і формулюються цілі та завдання корекційно-розвивальної роботи. По-друге, реалізація плану соціально-реабілітаційних заходів потребує постійного контролю динаміки змін особи, її поведінки, діяльності, емоційних станів, відчуттів та хвилювань. Такий контроль дозволяє вносити необхідні корективи в програму соціальної реабілітації, вчасно змінювати й доповнювати методи та засоби дії.

3. Принцип нормативності розвитку дитини передбачає обов'язкове врахування особливостей вікового розвитку дитини та змін, що відбуваються, на всіх етапах процесу соціальної реабілітації.

Разом із поняттям „вікова норма” в соціально-реабілітаційній практиці широко використовується поняття „індивідуальна норма”, яка дозволяє вносити корективи в програму соціальної реабілітації з урахуванням індивідуальних особливостей дитини, специфіки та важкості дефекту й самостійного шляху розвитку.

4. Принцип опори на провідну діяльність – відповідність провідній діяльності, яка характерна для кожного вікового етапу (гра, навчання, спілкування) і психологічним можливостям та обмеженням, пов'язаним з

віковими особливостями (самооцінка, самосвідомість та ін.).

5. Принцип навчання діяльності передбачає активізацію дітей із метою оволодіння ними різними видами діяльності. У дітей повинні бути сформовані вміння контролю та самоконтролю, оцінки та самооцінки. Дитина повинна вміти самостійно ставити цілі й організовувати свою діяльність для їх досягнення.

6. Принцип розвитку передбачає виділення не тільки провідного дефекту, але й вторинних порушень, оцінку причин їх виникнення та прогнозування наслідків, орієнтує на цілісний розвиток особистості дитини, її готовність до подальшого самовдосконалення. Процес соціальної реабілітації повинен бути спрямований на те, щоб для кожної дитини були створені такі умови, у яких вона могла б максимально реалізувати не тільки свій інтелект, здібності, активність, а й перш за все, особистість.

7. Принцип оволодіння культурою, яка є здатністю людини орієнтуватися у світі та діяти відповідно до результатів такої орієнтації та інтересів і очікування інших людей. Використання даного принципу в процесі соціальної реабілітації полягає в тому, що дитина, включаючись в систему запропонованих форм дії, засвоює нормативні способи дій у навколишньому світі та соціальному середовищі.

8. Принцип опори на позитивні та сильні сторони особистості дитини. Кожна дитина, навіть якщо у неї є значні проблеми в розвитку, прагне до етичного самовдосконалення. Це прагнення можна й приглушати, якщо до неї звертатися з докорами й нотаціями, і підсилювати, якщо дорослий вчасно помітить навіть щонайменші позитивні зміни в поведінці або діяльності дитини. Якщо дитина, опановуючи новими формами поведінки та діяльності, добивається позитивних результатів, вона переживає радість, яка зміцнює впевненість у своїх силах, прагнення до подальшого зростання.

9. Принцип психологічної комфортності передбачає створення в соціально-реабілітаційному процесі атмосфери довіри, розкутості, яка стимулює активність дитини, з опорою на внутрішні мотиви й, зокрема, на

мотивацію успішності.

Викладені принципи взаємопов'язані та реалізуються в єдності, тому в практичній діяльності треба орієнтуватися не на один принцип, а на їх систему, що сприяє науково обґрунтованому вибору мети, змісту, методів і форм процесу соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями.

Висновки. В результаті проведеного дослідження були визначені та обґрунтовані сучасні підходи до впровадження процесу соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями. Розкрито значення і зміст даного процесу в сучасних умовах, який необхідно розглядати в різних його варіантах: як процес, як кінцевий результат і як діяльність.

Визначено основні напрями впровадження процесу соціальної реабілітації для осіб з обмеженими можливостями – організаторську діяльність, діагностику психічного та особистісного розвитку дитини, розвивальну й корекційну діяльність, освіту й консультування дітей та підлітків, батьків і співробітників, діяльність з охорони здоров'я та безпечної життєдіяльності, соціально-диспетчерську діяльність. Обґрунтовано принципи побудови соціально-реабілітаційної діяльності для осіб з обмеженими можливостями.

Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо в пошуках і вдосконаленні напрямів соціальної реабілітації осіб різних нозологічних груп, вивченні психолого-педагогічних умов діяльності осіб з обмеженими можливостями в умовах соціально-реабілітаційного центру.

Список використаних джерел

- 1. Акатов Л. И.** Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы : учеб. пособ. для студ. высш. учебн. заведений / Л. И. Акатов. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 368 с.
- 2. Гаврилов О. В.** Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навч. посіб. / О. В. Гаврилов. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 308 с.
- 3. Колишкін О. В.** Вступ до спеціальності «Корекційна освіта» :: навч. посіб. / О. В. Колишкін. – Суми : Університетська книга, 2013. – 392 с.

4. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. – К. : Наук. світ, 2010. – 196 с. **5. Прядко Л. О.** Стан професійної компетентності майбутніх корекційних педагогів до роботи в соціально-реабілітаційному центрі / Л. О. Прядко // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського держ. ун-ту. Вип. 8. / За ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 439–445. **6. Синьов В. М.** Розумова відсталість як педагогічна проблема : навч. посіб. / В. М. Синьов. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 118 с. **7. Шевцов А. Г.** Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я : [монографія] / А. Г. Шевцов. – К. : НТІ «Інститут соціальної політики», 2004. – 240 с.

References

1. Akatov L. I. Social'naja reabilitacija detej s ogranichennymi vozmozhnostjami zdorov'ja. Psihologicheskie osnovy : ucheb. posob. dlja stud. vyssh. uchebn. zavedenij / L. I. Akatov. – M. : VLADOS, 2003. – 368 s. **2. Gavrylov O. V.** Osoblyvi dity v zakladi i social'nomu seredovyshhi : navch. posib. / O. V. Gavrylov. – Kam'janec'-Podil's'kyj : Aksioma, 2009. – 308 s. **3. Kolyshkin O. V.** Vstup do special'nosti «Korekcijna osvita» :: navch. posib. / O. V. Kolyshkin. – Sumy : Universytets'ka knyga, 2013. – 392 s. **4. Kolupajeva A. A.** Dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy ta organizacija i'h navchannja : nauk.-metod. posib. / A. A. Kolupajeva, L. O. Savchuk. – K. : Nauk. svit, 2010. – 196 s. **5. Prjadko L. O.** Stan profesijnoi' kompetentnosti majbutnih korekcijnyh pedagogiv do roboty v social'no-reabilitacijnomu centri / L. O. Prjadko // Zb. nauk. prac' Kam'janec'-Podil's'kogo derzh. un-tu. Vyp. 8. / Za red. O. V. Gavrylova, V. I. Spivaka. – Kam'janec'-Podil's'kyj, 2008. – S. 439–445. **6. Syn'ov V. M.** Rozumova vidstalist' jak pedagogichna problema : navch. posib. / V. M. Syn'ov. – K. : NPU imeni M. P. Dragomanova, 2007. – 118 s. **7. Shevcov A. G.** Metodychni osnovy organizacii' social'noi' rehabilitacii' ditej z vadamy zdorov'ja : [monografija] / A. G. Shevcov. – K. : NTI «Instytut social'noi' polityky», 2004. – 240 s.